

A RÁDIÓ SPORTMŰSORAINAK NYELVÉRŐL

FÁBIÁN PÁL

1. Még nem is oly rég mi magyarok hátulról kezdtük el olvasni az újságokat: először az utolsó oldal sporthíreit néztük át, mit sem törődve az első oldal vezércikknek szánt írásával. Ha ez a szokás az utóbbi időben némiképp módosult is, a sport továbbra is mindenkit érdeklő téma maradt, tehát bizonyos, hogy a rádió sportműsorainak nyelve változatlanul nagy tömegekre hat. Ezért kell a rádió sportműsorainak nyelvezetével foglalkoznunk.

Megjegyzéseim egyrészt a rádió sportműsorainak állandó figyelmes hallgatásán alapulnak, másrészt van kereken hétórányi sportközvetítést, hírt, riportot és interjút megörökítő magnófelvételem a legváltozatosabb sportágakból: a labdarúgástól az autóversenyezésen át a kerékpározásig, a sakkig, a vízilabdáig.

2. Szándékom szerint voltaképpen csak a rádióban használt sportnyelvet akartam megfigyelni, annál is inkább csak a rádiós nyelvet, mert a televíziós sportműsorokról Kemény Gábor már készített egy igen alapos beszámolót (A televízió sportműsorainak nyelvéről. Nyr. CXIII, 19–27). A televíziót nézve és hallgatva, a rádiót meg csak hallgatva rövidesen arra a következtetésre kellett azonban jutnom, hogy a két intézmény sportnyelve nem különbözik egymástól olyan mértékben, hogy külön televíziós, ill. külön rádiós sportnyelvről lehessen beszélni. A szétválasztást elsősorban a személyi összefonódások teszik lehetetlenné: az országos ismeretségű rádiós sportriporterek között talán senki sincs, aki ne tűnne fel gyakorta a képernyőn is; és viszont: a tévés sporttudósítók is rendszeresen megszólalnak a rádióban. Nyilvánvaló, hogy ugyanaz a személy itt is, ott is a maga egyéni stílusában beszél. A különbség a két médium sportnyelvében nem a nyelvi anyagban, hanem ugyanazon nyelvi anyagnak sajátos kezelési, előadási módjában, technikájában van. Ez a másság különösen olyankor válik nyilvánvalóvá, amikor tévéközvetítéskor a kép kimaradása miatt a riporter kénytelen átváltani rádiós stílusra.

A sporttudósítók munkájának értékelésekor arról sem szabad elfeledkezni, hogy általában olyan beszélt nyelvről van szó, amely többnyire egyenes adásban jut el a beszélőtől a hallgatóig; legfeljebb a sporthírekben van némi lehetőség vágásra, egy kis tisztogatásra.

3. A rádió sportműsorai sokféleségének taglalása eltérítene tulajdonképeni témámtól, de két alapvető típust mégis ki kell emelnem a nyilvánvaló nyelvi különbségek miatt.

a) Az egyszemélyes közvetítés esetében a tudósító egyedül viseli pl. a norvég–magyar válogatott labdarúgó-mérkőzésről való beszámolás minden terhét; folyamatosan kell beszélnie 90–100 percig, nyelviileg (lehetőleg hibátlanul), láttatóan és szakszerűen. Erre a kegyetlen próbára csak a legjobbak vállalkozhatnak, a sportosztály vezetője sem kísérletezgethet akárkivel. — Érthető hát, hogy az ilyen típusú közvetítések nyelvi színvonala — néhány hiba ellenére is — igen megnyugtató.

Ennek a műfajnak egy válfaja az olyan többszemélyes közvetítés, amikor (többnyire egy vezérlő, szóosztó kolléga figyelmes irányításával) egymás után beszélnek a riporterek, a sor rájuk kerülén mint egyszemélyes közvetítők. — A többszemélyes (körkapcsolásos) közvetítések nyelvezetéből sem tudtam feltétlenül szóvá teendő nyelvi hibákat nagyobb számban kiszűrni.

b) Az egylépcsős riportban egy rádiós és egy nem rádiós között folyik a beszélgetés; az egyik profi a nyelvben, a másik profi a szakmában (játékos, edző, menedzser stb.). — Ebben a beszédhelyzetben a riport kommunikációs egysége gyakran két részre szakad: a nyelviileg nem hibázó tudósító nyelviileg formátlan, hibás válaszokat kap; és ez ellen nem tehet semmit!

A kétlépcsős riport az előbbitől abban különbözik, hogy a rádiós tudósító és a sportember csevegését a stúdióban a műsorvezető néhány mondatral bevezeti (felkonferálja). — A nyelvi képlet persze ilyenkor is ugyanolyan, mint az egylépcsős riportban: a nyelvi hibák túlnyomó többsége a riportalanyoktól származik.

4. A rádió kisebb-nagyobb műsorblokkjainak nyelvezetét elemezve a rádió nyelvi bizottságának tagjai többször és nagy nyomatékkal hangsúlyozták, hogy a rádiósok, ill. a rádióban megszólalók beszédének példaadónak kell lennie a magatartás, a viselkedés kulturáltsága tekintetében is. — Nos, a sportműsorokat, sporthíreket, riportokat stb. ebből a szempontból külön is figyelve örömmel és megnyugodva állapíthatom meg a következőket.

A sportriporterek beszélgetésvezetési stratégiájában szinte nyoma sincsen annak a „letámadásos” stílusnak, ami a belpolitikai kérdéses harcmodort jellemzi: nem vágnak a megkérdezett mondatának a közepébe, nem zárják meg cseles célzásokkal a gondolatmenetet stb. — S erre (természetes viszonzásul) tárgyilagos, udvarias a felelet is. Az is feltűnt, hogy a sportemberek egymásról is mindig a tisztelet és megbecsülés hangján nyilatkoznak, a másik sikertelenségén való kárörömnnek nyoma sincs, sem a sportolók, sem az edzők vagy sportvezetők nyilatkozataiban. — Ez az udvarias és tárgyyszerű, azaz sportszerű magatartás, amely még az olykor formátlan mondatokon is átsüt, minden bizonnyal elsősorban belülről jön; s ezt hiszem még akkor is,

ha tudom, kialakulásába belejátszik a sport világában nem ismeretlen „törlesztés”-től, a meg- és elítéltetéstől való félelem is. A sporttársadalomnak ezeket az önvédelmi reflexeit csak helyeselni lehet.

Mindannyian tudjuk, hogy a sporteseményeken biztatni szokták a sportolókat a pályán belül is, a pályán kívülről is. A felhevült lelkiállapotú sportolók és szurkolók szókincsét valamennyien ismerjük. — Nem lehet elég sokra értékelni azt, hogy közéletünk (sőt irodalmunk) stílusának mai elközönsgesedésének idején a rádió sportközvetítéseiben még csak egy illetlen szót vagy kifejezést sem tudtam regisztrálni, nem hogy durvasággal, közönységességgel találkoztam volna. (Mészöly Kálmánnak is jót tett, hogy első kapitánysága idején olykor „beadták” a hangját a pálya széléről!)

Itt említem, hogy a magyar sportnyelv diákos-csibészes bemondásait és kiszólásait mindig erénynek, nem pedig elítélendő stílustalanságnak tartottam. Nem tudom miért, az én hétórás anyagom valahogy túl komolyra sikeredett, nincs benne ilyen jellegű „reprezentatív minta”. Vagy megváltozott volna e tekintetben a világ? Kevesebb lett a sportban (is) a jókedv, a derű?

5. Mit mutatnak a részletesebb vizsgálatok?

a) Sportnyelvünk magyarságát mi nyelvészek mindig annak a példaként szoktuk emlegetni, hogy a nyelvújítás nemcsak egy soha meg nem ismétlődő történelmi epizód volt nyelvünk életében, hanem egy mindig jelen levő és működő törekvés arra, hogy anyanyelvünkön vehessük birtokba a világot, s hogy jól érezzük magunkat benne. Érthető tehát az is, hogy sportnyelvünk minden eddigi vizsgálója szóvá tette a sportnyelvbeli idegen szavak kérdését, s hogy én is fontosnak tartom ezt az ügyet.

Sokan írtak és nyilatkoztak már arról (nyelvészek, újságírók, szociológusok stb.), hogy nyelvünkben sok (túl sok) az idegen szó, sőt hogy már elavultnak hitt idegen szavak is új életre támadnak. Én is egyetértek ezekkel az aggodalmakkal, és én is károsnak tartanám, ha a sportágak magyar szókincsé visszaidegenülne, s emiatt tőlünk elidegenülne.

A rádiós nyelvi helyzetet még nem lehet nyugtalanítónak ítélni. Két okból.

Egyrészt azért nem, mert a rádiós sportműsorok munkatársai jól érzékelhetően a magyar megnevezések használatára törekszenek, tehát az idegen szavak aránya a beszédfolyamat egészében eleve nem számottevő.

Másrészt azért sem, mert az idegen szó rendszerint a magyar megfelelőnek stilisztikai célú szinonimájaként, váltogatva kerül be a rádiósok nyelvébe. Például: R. (= riporter): *pingpong*, de M. (= műsorvezető): *asztalitenisz*; R.: a második sorból *startolt*, ámde egy nagyszerű *rajttal* megszerezte a második helyet; R.: hamar kialakultak a *teamek*, az egy-egy versenyzőt

segítő *csapatok*; R.: északon már nem lehet *labdarúgó-mérkőzést* rendezni, Tbiliszipben még vígan lehet *futballozni*; R.: *junior*bajnokság, *junior* tájfutó világbajnokság, de B. (= bemondó): *ifjúsági és serdülő* asztalitenisz Európa-bajnokság; R.: 152 alkalommal kellett [az argentinok ellen] *faultért* fújni; de uő. általában: *szabadrúgás*. Ilyen a *meccs-mérkőzés*, *futball-labdarúgás* stb. is. — Adataim és megfigyeléseim alapján úgy látom, hogy szóban, a közvetítés hevében becsúszik ugyan egy-egy nélkülözhető idegen szó is a riporter szövegébe, de rendszerint vagy már ő maga utána teszi annak magyar megfelelőjét, vagy megcselekszi ezt a műsorvezető, a hírszerkesztő.

Persze vannak olyan sportágak is, amelyekben „sikkesebb” még egy-egy idegen szó a magyarnál (ilyen pl. az autóversenyzésben a *pilóta*; vannak még eléggé el nem terjedt, s ezért még részben idegen terminológiájú sportok is (ilyen a tenisz, a tekvando stb.); de ez és ennyi még nem okoz kárt a magyar sportnyelvnek.

b) Az idegen szavak kiejtésével kapcsolatban azt figyeltem meg, hogy a német, francia, svéd, román, lengyel, orosz, japán stb. személy- és városneveket a rádiós sportszerkesztők és riporterek a régi és bölcs nyelvművelő tanács szerint, vagyis az idegen kiejtést megközelítve (de azt nem utánozva), magyarosan (az első szótagon) hangúlyozva mondják ki: *Saarbrücken* [e: szárbrükken; nem szárbrükn] stb. Az angol neveket sem szokás (még!) cifrázni a rádió sportműsoraiban.

Az olasz és a spanyol (részben a portugál) nevek hangsúlyozása azonban rendkívül zavaros képet mutat: *Maradona* – *Maradona*, *Burruchaga* – *Burruchaga*, *Sensini* – *Sensini*, *Bilardo* – *Bilardo*, *Schillaci* – *Schillaci*, *Cagliari* – *Cagliari*, *Taranto* – *Taranto* stb. ugyanazon riportertől szinte pillanatonként váltogatva. (Amikor ui. izgalmas helyzet alakul ki a kapu előtt, rögtön *Calderon* lesz abból a játékosból, aki korábban *Calderon* volt, a spanyol kiejtésnek megfelelően!)

Ennek a bizonytalankodásnak valószínűleg az az oka, hogy az olaszban és a spanyolban a hangsúly eshet az első szótagra is: *Taranto*, *Cagliari*, *Málaga*; az utolsó előttire is: *Verona*, *Vicenza*, *Bilardo*; az utolsóra is: *Calderon*, *Città di Castello*; stb. — A riporterek, bemondók és általában mindenki, aki megszólal a rádióban és a tévében, ebbe belezavarodik, és a toplistákat már föl sem merik olvasni, ha olasz meccsek vannak benne. — Célszerű lenne megszabadulni ettől az öngyötréstől (és a kinevettetéstől!) azáltal, hogy ugyanolyan fesztelenül mondják ki a munkatársak *Cagliarit* *Cagliari*-nak (ahogy az olaszok is) és *Veronát* *Veronának* (ahogy a magyarok évszázadok óta). Ugyanúgy, ahogyan eszünkbe sem jut a *bordo* (= *Bordeaux*), a *hanófa* (= *Hannover*) kiejtés erőltetése.

c) Az idegen betűszók kiejtése tekintetében is a magyar betűk neve szerinti kimondásának vagyok a híve; nem annak, amit hallani szoktam: *á-csi*

Milan (*á-cé* Milán helyett). Nem örvendtem tehát az egyik sportközvetítésben az *éj-bí-szí* (= ABC) meg az *en-bí-szí* (= NBC) televízió emlegetésének *á-bé-cé* ill. *en-bé-cé* helyett; örülök viszont, hogy az IBM cég új televízió-reklámjában *í-bé-em*-et mondanak a nagyképű *áj-bí-em* helyett. (Persze a BBC meg a CIA maradjon *bí-bí-szí* meg *szí-áj-é!*)

d) A szellemes fordulatok, a találó hasonlatok, a láttató képek minden sajtóműfajnak az ékességei. Mind a szóban élő, mind az írott sportnyelv híres volt arról, hogy tele van az élénkítésnek ezekkel az eszközeivel. Ezt még azok a nyelvészek is elismerték, akiknek nem tetszenek a *megzörgette az ellenfél hálóját, kapujához szegezte az ellenfelet, rákapcsolt a Dózsa, szeme volt a labdának, két ponttal elhúzott, a kerékpáros négyesfogat, a magyar triumvirátus v. trió, a trónkövetelő Barrell, az éllovas Csehszlovákia együttese, nyolc-hatrá elfűrészték a kanadaiakat, a harmadik gól megadta a kegyelemdőfést az ellenfélnek, vízilabda-csapataink gyászosan szerepeltek* stb. típusú szerkesztmények előregyártottságuk, klisé voltuk miatt.

Én az ilyen aggodalmakkal szemben mindig azon a véleményen voltam, hogy még egy viszonylag gyakori metafora vagy hasonlat: a csatár *hatalmas bombát zúdított a kapura* is többet ér egy lapos ténymegállapításánál: a csatár *a kapu felé rúgta a labdát*. Már csak azért is, mert a két mondatnak erősen más a valóságtartalma!

Egyébként mai sporttudósításainkat nem kell attól féltetni, hogy nem tudják a régi kifejezőkészletet (legalábbis részben) megújítani. Tetszett pl.: *főnixmadárként* támadt fel a Szolnok (Lantos Gábor); a legeredeményesebb *gólvadásznak* járó aranycipő, a *mumus* vendég, hamarosan *lent lehettek* ti is *a bányában* (= kikaphattok, lecsúszhattok; Radnóti László); az *imádkozó sáskának*, Maradonának, [Brehme a gól után] alája kerül legalább *három köbméter embernek*; Maradona forgolódik, *mint egy miniatűr ringlispil*, ... aztán ketten is *eltakarítják* a szó legszorosabb értelmében. Ezzel nem lehet vitatkozni, valóban szabálytalanok voltak az *apró ördögcsillaggal* szemben. Maradona méltatlankodik: *engem a német páncélos beletaposott, belegyötört a gyöphe* (Molnár Dániel); Újváry Sándornak megpróbálták *összerúgni a lábát* (= megakadályozni az utazását); stb.

A legjobb riportereknek is vannak persze gyengébb pillanataik, amikor ilyeneket mondanak: *újsütetű* világ bajnok (*újdonsült* világ bajnok helyett; — [jól esik-e nektek, ha] a *gazda* (= klubelnök) rajtatok *legelteti* a szemét?) = (=kijár a mérkőzésekre, tehát rajtatok *tartja* a szemét) stb. — Ebben a hibacsoportban sem egy rádiós azonban a csúcstartó, hanem a nemzeti tizenegy edzője ezzel a szóláskeveréssel: több nagy klub *kivetette rá* (= Dé-tárra) *a szemét*.

e) Sportnyelvünk grammatikai és egyéb hibáiról tíz év múlva fogok beszámolni (az akkor leendő nyelvállapot alapján) az új Benkő- emlékkönyben.